

lah b. Mes'ûd ve Abdullah b. Abbas'ın özel mushafları veya okuyuşlarındaki farklılıklara dair rivayetler bir araya getirilmiştir.

Üçüncü bölüme Abdullah b. Abbas'ın Kur'an'daki iki âyetle ilgili farklı kıraatine dair rivayetlerle başlanmış, Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Amr b. Âs, Hz. Peygamber'in hanımları Âişe, Hafsa ve Ümmü Seleme, tâbiîn neslinden Ubeyd b. Umeyr, Atâ b. Ebû Rebâh, İkrime, Mücâhid b. Cebr, Saîd b. Cübeyr, Esved b. Yezîd, Alkame b. Kays, Muhammed b. Ebû Mûsâ, Hittân b. Abdullah er-Rekâşî, Sâlih b. Keysân, Talha b. Musarrif ve Süleyman b. Mihrân el-A'meş'in mushaf veya kıraatlerindeki farklara dair rivayetler nakledilmiştir. Bu cüzde ayrıca Resûl-i Ekrem'in bazı âyetleri nasıl okuduğuna, Hz. Osman'ın ve Medineliler'in mushaflarının bazı imlâ özelliklerine, Medine, Kûfe, Basra, Şam mushaflarının imlâ açısından birleştiği noktalarla ilgili örneklerle, kurala aykırı olarak yazılan bazı kelimelere dair rivayetlere yer verilmiştir. Katâde b. Diâme'ye göre Kur'an'ın yediye bölünmesi ve bu bölümlerden her birinin nerede başlayıp bittiği belirtilmiş, Haccâc b. Yûsuf'un kurrâyı toplayıp Kur'an harflerinin sayısını, Kur'an'ın yarısının, üç, dört, yedi eşit bölümden her birinin hangi harfte bitip başladığını hesaplattığına dair rivayet nakledilmiştir. Ayrıca Hilâl el-Verrâk ve Âsım el-Cahderî ile Yahyâ b. Âdem'e göre Kur'an'ın yarısı, dört, beş, altı, yedi, sekiz ve on eşit bölümünün nerede başlayıp bittiğini, toplam âyet ve harf sayısının ne kadar olduğunu bildiren rivayet zikredilmiştir.

Dördüncü bölüme, İsmâil b. Abdullah b. Kostantîn'in Kur'an'ın harf sayısı açısından yarısının, ayrıca üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz ve on eşit bölümlerinin hangi âyetle bitip başladığını tesbit ettiği uzunca rivayetle başlanmış, ardından üçretle mushaf yazmanın câiz olup olmadığına, hristiyanın da mushaf yazabileceğine dair rivayetlere yer verilmiştir. Cünûp olanın mushaf yazmasının, mushafın parçalı olarak veya cüzler halinde yazılmasının mekruh görüldüğünü, mushafa tâzim edilmesi gerektiğini, onun küçük malzemelere ve ayrıca ezberden yazılmasının, ta'şîr ve benzeri işaretlerle süre başlangıçlarını gösteren ifadelerin ilâve edilmesinin ve âyetlerin harekelenmesinin hoş görülmediğini bildiren çeşitli rivayetler zikredilmiştir. Daha sonra hareketlemenin nasıl yapılacağına dair Ebû Hâ-

tim es-Sicistânî'nin genişçe bir açıklaması nakledilmiş, bu açıklamada mushaf yazısının kurala uymayan imlâ örnekleri üzerinde de durulmuştur. Altın yaldızla mushaf yazmanın kerâheti, mushafların tezyin edilmesinin ve onlara güzel koku sürülmesinin mekruh olup olmadığı gibi konularla ilgili çeşitli rivayetleri ihtiva eden bölüm, mushafların alım satımının mekruh görüldüğüne dair rivayetlerle sona ermektedir.

Beşinci bölüm, mushaf alım satımının mekruh olup olmadığına dair rivayetlerle başlamakta, onun miras malı olarak aile dışındaki mirasçılara verilmemesi gerektiğini bildiren görüşlerle devam etmekte, daha sonra yine mushaf satımıyla ilgili görüşler nakledilmektedir. Bu bölümde yer alan diğer rivayetler ise mushafın rehin olarak verilmesi, kible cihetine asılmasının ve ele geçirecekleri endişesiyle düşman yurduna götürülmesinin uygun görülmediği, abdestsiz olarak mushafa dokunmanın mekruh olup olmadığı, cemaatle namazda imamın mushafa bakarak kıraat etmesinde kerâhet bulunup bulunmadığı, mushaf yakmanın hükmü gibi konularla ilgilidir.

Kur'an tarihi ve ilk mushaflar hakkında yazılan en eski kaynaklardan biri olan *Kitâbü'l-Meşâhif*, aynı adı taşıyan eserler içinde günümüze ulaşan tek kitap olması yanında sonraki müelliflerin kaynakları arasında yer alması açısından önem arz etmektedir. Ebû Şâme el-Mürsîdî'l-ve-cîz'de, Zehebi *Siyeru a'lâmi'n-nübe-lâ*'da, Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr *Fezâ'ilü'l-Kur'ân*'da, İbn Hacer el-Askalânî *Fet-hu'l-bârî*, *Tehzîbü't-Tehzîb* ve *Taghîku't-Ta'lik*'te, Süyûtî *el-İtkân*, *ed-Dürü'l-mensûr* ve *el-Müzhir*'de, Kastallânî *Le-tâ'ifü'l-işârât* ve Şevkânî *Neylû'l-evfâr*'da bu eserden yararlanan müelliflerden bazılarıdır.

Eser önce, birinci varakı eksik olan Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye nüshası (Hadis, nr. 407) esas alınarak Arthur Jeffery tarafından neşredilmiştir (bk. bibl.). Nâşir kitaba yazdığı Arapça mukaddimede Kur'an tarihiyle ilgili olarak tartışmaya açık iddialar ileri sürmüştür. İngilizce mukaddimede ise aynı iddiaları tekrarladıktan sonra genellikle şâz kıraatler olarak bilinen ve Abdullah b. Mes'ûd, Ubey b. Kâ'b, Ali b. Ebû Tâlib, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Abdullah b. Abbas gibi sahâbîlere isnad edilen okuyuşları, onların özel mushaflarında yazılı metinler olarak algılamak suretiyle, bunlardan her birinden gerek İbn Ebû Dâvûd'un bu eserinde

gerekse diğer bazı eserlerde (neşredenin girişi, s. 17-18) rivayet edilen okuyuşlar için "Codex of İbn Mes'ud, Codex of Ubai b. Ka'b ..." (İbn Mes'ûd'un nüshası, Ubey b. Kâ'b'ın nüshası ...) gibi başlıklar altında süre süre farklı okuyuşlarının listesini vermiş, ayrıca tâbiîn neslinden Katâde b. Diâme, Mücâhid b. Cebr, Talha b. Musarrif gibi isimlerin farklı okuyuşlarını aynı usulle zikretmiştir. Bu mukaddimelerden anlaşıldığına göre Arthur Jeffery, Hz. Osman'ın mushaf nüshaları üzerinde metin tenkidi kapisını zorlamayı amaçlamakta ve bugün elde bulunan Kur'an metninde değişiklikler meydana geldiği yolundaki görüşünü dile getirmeye çalışmaktadır.

Kitâbü'l-Meşâhif, daha sonra Muhibbuddin Abdüssübhân Vâiz tarafından yine Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye nüshası esas alınarak tahkik edilmiş, eksik olan birinci varakı Chester Beatty Kütüphanesi'ndeki nüshadan (nr. 3586) tamamlanarak iki cilt halinde yayımlanmıştır (bk. bibl.). Nâşir kitaba yazdığı mukaddimede Arthur Jeffery'nin görüşlerini ağır bir dille eleştirmiş (*Kitâbü'l-Meşâhif*, neşredenin girişi, I, 112-136), ayrıca *Kitâbü'l-Meşâhif*'te adları zikredilen 899 râvinin kısa biyografilerini alfabetik sıraya göre kitaba eklemiş, bunlardan künyesiyle anılanlara ve kadın râvilere bu bölümün sonunda yer vermiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû Dâvûd, *Kitâbü'l-Meşâhif* (nşr. A. Jeffery), Kahire-Leiden 1355/1936-37; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 3-12; a.e. (nşr. Muhibbuddin Abdüssübhân Vâiz), Katar 1415/1995, neşredenin girişi, I, 61-64, 111-138; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Şüveymî), s. 161, 174, 265; Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî, *Hüccetullâh 'ale'l-âlemin*, Diyarbakır, ts. (el-Mektebetü'l-İslâmiyye), s. 379, 391.

TAYYAR ALTIKULAÇ

KİTÂBÜ'L-MUHÎT

(كتاب المحيط)

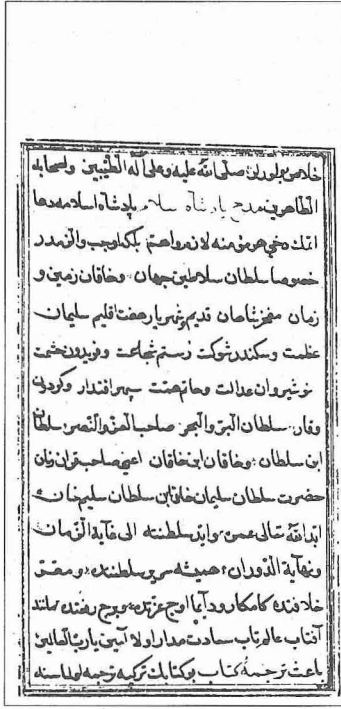
Seydi Ali Reis'in

(ö. 970/1562)

deniz coğrafyasına

ve astronomiye dair Türkçe eseri.

Tam adı *Kitâbü'l-Muhît fî ilmi'l-eflâk ve'l-ebhur* olan eserini Seydi Ali Reis, Hindistan'da Gucerât'ın başşehri Ahmedâbâd'da iken 1554 yılında kaleme almış ve ülkeye dönüşünde Edirne'de bulunan Kanûnî Sultan Süleyman'a sunmuştur. Kitap, Hint Okyanusu'nda sefere çıkan denizcilerin kılavuz almadan yollarına de-

Kitâbü'l-Muhîl'in
ilk iki sayfası
(TSMK,
Revan Köşkü,
nr. 1643)

vam etmelerini sağlayacak bilgiler içermektedir. Kâtib Çelebi'nin "derya ilminde ve felekiyatta mâhir bir kişi" diye nitelediği Seydi Ali Reis (*Tuhfetü'l-kibâr*, s. 62) bu kitabı yazarken İbn Mâcid (ö. X/XVI. yüzyılın başları) ve Süleyman el-Mehrî (ö. 917/1511'den sonra) gibi denizcilerin eserleriyle tanıştığı bazı Hintli kılavuz kaptanlardan faydalanmış ve bunlara kendi gözlemlerini eklemiştir.

Müellifin kaleminden çıkan orijinal nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan (Revan Köşkü, nr. 1643) *Kitâbü'l-Muhîl* on bab ve elli fasla ayrılmıştır. Birinci bab yön tayini, gök daireleri, yıldızların uzaklıklarının ve yüksekliklerinin hesaplanması; ikinci bab takvim, güneş ve ay yılları; üçüncü ve dördüncü bablar pusula; beşinci bab denizcilikte önem taşıyan yıldızlar, altıncı bab Hint Okyanusu'ndaki başlıca limanlar ve adalar; yedinci bab astronomi bilgileri ve bazı limanlar arasındaki uzaklıklar; sekizinci bab rüzgârlar, özellikle muson rüzgârlarının çeşitli takvimlere göre başladığı tarihler; dokuzuncu bab izlenecek deniz yolları; onuncu bab tûfanlar, büyük fırtınalar ve bunlara karşı alınması gereken önlemler konularını işlemektedir. Seydi Ali Reis kitabına ek olarak bazı haritalar da çizmiş, böylece çalışmasını ayrıca Hint Okyanusu için önemli ve güvenli bir portolan haline getirmiştir. Dördüncü baba yaptığı ekte ise Amerika kıtasının keşfe-

dildiğini belirtmekte ve Portekizli gemicilerin buldukları bu kıtanın 90° batı boylamı ile 10° güney enlemine kadar uzandığını, en güneyindeki "karanlık diyar"ı Macellan (Magalaniye) Boğazı'ndan geçilerek varıldığını söylemektedir. Böylece *Kitâbü'l-Muhîl*, Piri Reis'in *Kitâb-ı Bahriye*'sine göre Amerika'nın keşfi hakkında daha yeni bilgiler veren bir Osmanlı kaynağı olmuştur.

Kitâbü'l-Muhîl Türk bilginlerinden çok Avrupa bilim dünyasının dikkatini çekmiş ve önemli bölümleri çeşitli Batı dillerine çevrilerek yayımlanmıştır. Avusturyalı Osmanlı tarihçisi Hammer eserin deniz astronomisine ve fizikî coğrafyaya ait kısımlarını İngilizce'ye ("Extracts from the Mohit", *Journal of the Asiatic Society of Bengal*, III, V-VII [1834-1838]), Luigi Bonelli coğrafyaya ait dördüncü ve altıncı bölümleriyle yedinci bölümünün bir kısmını İtalyanca'ya ("Del Muhit, 'descrizione dei mari delle Indie, dell'ammiraglio turco Sidi 'Ali detto Katib-i Rum", *Rendiconti della Reale Accademia dei Lincei*, III [1894], s. 751-777), Maximilian Bittner Hint Okyanusu'ndaki limanlar, adalar, Hindistan'ın rüzgâr altı ve rüzgâr üstü sahillerine ait kısımlarıyla Yeni Dünya'ya ait zeyli Seydi Ali'nin tarifi üzere çizilen otuz harita ile birlikte Almanca'ya ("Die topographischen Kapitel des indischen Seespiegels, Mohit", *Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft*, Wien 1897,

XL, s. 329-419) çevirerek yayımlamıştır. Eserin tıpkı basımı Fuat Sezgin tarafından Almanca önsözle birlikte yapılmıştır (Frankfurt 1997). Türkler'den ise yalnızca Kâtib Çelebi *Cihannümâ*'sında Cava, Sumatra, Seylan adalarını ve Hint Okyanusu'ndaki öteki adaları anlatırken *Kitâbü'l-Muhîl*'teki bilgileri aynen aktarmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Seydi Ali Reis, *Kitâbü'l-Muhîl* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1418/1997, bk. neşredenin girişi; Celâlzâde, *Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 482^b-483^b; Âli Mustafa, *Künhü'l-ahbâr*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3406, vr. 275^b-272^b; Peçuylu İbrâhim, *Târih*, I, 367-384; Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 62-66; Münecimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, III, 506 vd.; Mehmed Şükrü, *Esfâr-i Bahriyye-i Osmâniyye*, İstanbul 1306, s. 443-454; Abdülhak Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1943, s. 68-73; Kemal Özdemir, *Osmanlı Deniz Haritaları*, Ali Macar Atlası, İstanbul 1992, s. 86 vd.; C. E. A. W. Oldham, "Sidi Ali Shalabi in India 1554-1556", *The Indian Antiquary*, sy. 59 (1930), s. 219-224, 239-241; sy. 60, s. 5-8, 26-30; Şahabettin Tekindağ, "Seydi Ali Reis Hakkında Düşünceler", *Tarihten Sesler*, sy. 13-14, İstanbul 1944, s. 21-24; Cengiz Orhonlu, "Seydi Ali Reis", *TED*, I (1970), s. 39-56; Şerafettin Turan, "Seydi Ali Reis", *İA*, X, 531; S. Maqbul Ahmad, "İbn Mâdjid", *EF*² (İng.), III, 856; S. Soucek, "Sidi 'Ali Re'is", a.e., IX, 535-536.

ŞERAFETTİN TURAN

KİTÂBÜ'n-NEBÂT

(کتاب النبات)

Ebû Hanîfe ed-Dîneverî'nin
(ö. 282/895)

botanik hakkındaki eseri
(bk. DÎNEVERÎ, Ebû Hanîfe).

KİTÂBÜ'n-NECÂT

(کتاب النجاة)

İbn Sînâ'nın
(ö. 428/1037)

mantık, fizik ve metafiziğe dair eseri
(bk. İBN SÎNÂ).

KİTÂBÜ'r-RAVZATEYN

(کتاب الروضتين)

Ebû Şâme el-Makdisî'nin
(ö. 665/1267)

Nûreddin Mahmud Zengî
ve Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye dair eseri.

Tam adı *Kitâbü'r-Ravzateyn fî aḥbâr-i r-d-devleteyn en-Nûriyye ve's-Şalâhiyye* olan eser, Nûreddin Mahmud Zengî ile Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin hayatı ve